

Ad „Egoizmus všeho živého“

Vesmír 77, 67, 1998/2

Genofobie

Richard Dawkins si za to může sám. Jak byl naivní, když se domníval, že někteří čtenáři jeho knihy *Sobecký gen* se budou obtěžovat číst ji dál než na konec druhé kapitoly!

Co se stalo osudem prastarých replikátorů za čtyři miliardy let? ... Nyní se hemží ve velkých koloniích, bezpečně uvnitř gigantických nemotorných robotů, oddělení od okolního světa, se kterým komunikují složitými nepřímými cestami, manipulující prostřednictvím dálkového ovládání. Jsou ve vás i ve mně, stvořili nás, tělo i mysl a jejich zachování je konečným důvodem naší existence. Udělaly velký pokrok, tyto replikátory. Nyní se jim říká geny a my jsme jejich nástroje přežití (s. 19–20). Na jedné věci se bezmála všichni kritikové shodnou. A to je citace právě této „reklamní“ pasáže. Její časté uvádění vedlo k převážně emocionálnímu odmítnutí teorie sobeckého genu. Jenže jedna věc jsou emoce a druhá věc jsou fakta. Faktem je, že teorie sobeckého genu je geniálně úspěšným vysvětlovadlem biologických jevů kolem nás. To, že má někdo pocit, že se mu to nelíbí, je irelevantní.

Dawkins je jen jedním z řady. Z řady Koperníka, Darwina a Freuda. Všichni tito pánové neustále sráželi Člověka z jeho „božského piedestalu“ a tak se z něho stal člověk. Každý takový proces s sebou nese porodní bolesti, ale to nic nemění na faktu, že nově narozené dítě je zdravější než jeho předkové (nový pohled na svět je přínosnější než ty předtím). Jediné, co Dawkins udělal, je explicitní vyjádření toho, co už tu dávno bublalo pod povrchem, ale právě proto si toho někteří nevšimli. Nejde o novou teorii, která by se nějak měla nebo mohla testovat. Jde pouze o nový úhel pohledu, vedoucí k otázkám, které bychom si jinak ani nepoložili. A v tom byl Dawkinsův nový pohled maximálně úspěšný a užitečný.

Pokud si zdatnost správně definujeme jako Hamiltonovu „inkluzivní zdatnost“*, tak je úplně jedno, jestli budeme mluvit o jedincích, kteří maximalizují svou inkluzivní zdatnost, nebo o genech, které maximalizují své přežití. Obě formulace říkají totéž. Jde mimo jiné o to, že pohled na jedince jako jednotku selekce může být zavádějící. Pokud vezmeme jako předmět selekce replikátor (např. gen), vyhneme se řadě omylů. (Mimořádně, proč někomu vadí *sobecký gen* a nevadí mu tradiční neodarwinistické paradigma *sobeckého jedince*?) Čtenář, který se s Dawkinsem setkává až zprostředkovaně, poznává bezmála démonickou postavu, která se zastává „zlých“ genů. „Genofobie“ řady lidí (viz např. R. Socha, *Vesmír* 69, 507–510, 1980/9, nebo S. Dóubal, *Vesmír* 69, 354, 1980/6) je pro mě zcela nepochopitelná. Rád bych slyšel jediný argument, proč by měl být vliv genů více deterministický a nezměnitelný než vliv prostředí. Geny a prostředí jsou si snad ještě bližší než dvě strany jedné mince. Pro každý jednotlivý gen jsou totiž nejdůležitější částí prostředí ostatní geny. Geny (jejich vlivy) jsou samy prostředím!

* Inkluzivní zdatnost je reprodukční úspěch jedince + reprodukční úspěch jeho příbuzných s ohledem na stupeň jejich příbuznosti. Každý z čtenářů nechť si vypočítá, kolik musí mít synovců a neteří, aby se sám nemusel množit vůbec.

Řadu odpůrců možná překvapí, že Dawkins, stejně jako např. Robert Wright (*Morální zvíře*, Nakl. LN 1995), prosazuje morálku, která není založena na evoluci (... *musíme své děti učit altruismu, protože nemůžeme očekávat, že bude součástí jejich biologické přirozenosti*, *Sobecký gen*, s. 139).

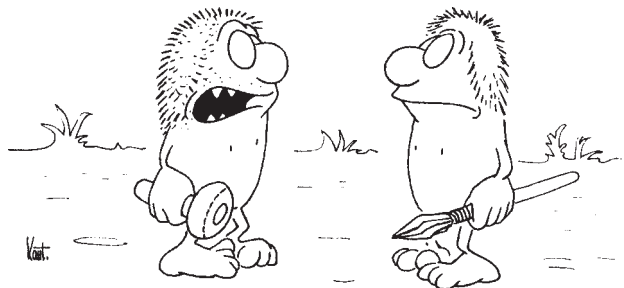
Gould má pravdu. Dawkins má také pravdu. V čem je problém? Gould, Midgleyová a další totiž kritizovali Dawkinse za něco, co vůbec netvrdil. *Geny nemohou být sobecké nebo nesobecké, stejně tak jako atomy nemohou být závistivé, sloni abstraktní nebo sušenky teleologické*. Stejně tak Mary Midgleyová, autorka tohoto bezmála legendárního výroku, nemohla Dawkinsovu knihu číst. Kdyby ji četla, jistě by si všimla, jak Dawkins na dobré dvacítky míst zdůrazňuje, že jde o metaforu. Stejně není od věci přečíst si jeho knihu pozorně. Můj obdiv k Stephenu Jay Gouldovi poněkud ochladl, když jsem si přečetl jeho kritiku Dawkinse (Pandin palec). Gould zaměňuje genový selekcionismus (týkající se evoluce) za genetický determinismus (který se týká ontogeneze). Dawkins mluví o evoluci, ne o ontogenezi. Gould se snaží vyrazit dveře, které Dawkins ani nezavřel...

Na každé chování se můžeme podívat ze dvou základních rovin. První se týká *mechanismu* chování (tj. primárních příčin), druhá se ptá na jeho *funkci* (tj. na jeho zdatnost). *Dawkins se nezabývá mechanismem soupeření, ale jeho následky*. Mnoho zmatků vzniklo právě zaměňováním těchto dvou fundamentálně odlišných rovin pohledu. Dawkins píše: *Jakýkoliv gen, který se chová tak, aby zvýšil svou šanci na přežití v genofondu na úkor jiných alel, z definice a tautologicky musí přežít*. Prostě gen, který se šíří (bez ohledu na způsob, jakým toho dosáhne), je *jakoby* sobecký. Toť vše. Když pekař zlevní rohlík o desetník, můžeme říci, že to nedělá pro zákazníky. Jejich uspokojení není *cílem*, ale *prostředkem* k jeho uspokojení. Záleží na naší libovůli, jestli pak jeho chování nazveme sobeckým, nebo altruistickým. A je naprosto zbytečné o tom vést debaty.

Pokud jde o altruismus Matky Terezy a podobné noční můry, jimiž antidawkinsovci straší dawkinsovce (Matka Tereza se přece nechová sobecky, přece), jen tak pro zamyšlení:

- Selektce s něčím musí pracovat, a to s variabilitou. Jediné, o co u darwinovských organismů jde, je, zda se množí hodně, nebo málo (nebo taky vůbec).
- Existuje něco jako memy (negenetická informace předávaná vertikálně i horizontálně). Gen pro celi-

„Jen co jsme utvořili pospolitý řád, ukradl někdo ze skladu pět pazourků.“ Kresba © Pavel Kantorek

bát končí v rodičovské generaci (jestli ji lze nazvat rodičovskou...). Naopak mem pro celibát byl a je celkem úspěšný.

- Celkem solidní inkluzivní zdatnosti lze dosáhnout i tehdy, když přímá zdatnost jedince bude nulová.

- Každá adaptace je hodna svého jména (často) jen v prostředí, kde byla selektována. Lidstvo je příkladem druhu, který žije někde úplně jinde.

Návrh: Vzhledem ke zkušenosti ze setkání s kolegy kritizujícími Dawkinse, kteří ho znali z druhé ruky (Pandina palec), se mi zdá nejlepším řešením debaty na toto téma odložit. Sobecký gen by měl do konce roku 1998 vyjít česky (Mladá Fronta, edice Kolumbus). Připadá mi totiž trapné kritizovat něco, co neznám, a to navíc na základě pocitu, že se mi to nelíbí.

Tomáš Grim

Všechno do jednoho pytle?

Autor věnoval, a v tomto smyslu adresoval, svůj článek etikům,^{*)} k nimž se nepočítám, a proto bych měl mlčet. Jenomže adresa asi není přesná, neboť článek se týká problému povýtce ontologického (tzn. způsobu bytí jsoucího). Někteří mě upozorňovali, že je to celé vtíp, jiní, že jde o provokaci, která má snad nastavit zrcadlo zpodoblému myšlení. Vtíp by to byl špatný už proto, že je to moc dlouhé. Provokace, která chce být výzvou k myšlení – s tím by se dalo souhlasit. Ale myšlení musí být spojeno s vůlí ke *srozumění se s těmi, k nimž se obrací*. To pak přinejmenším vyžaduje nesměšovat různé diskurzy, jak říkají jedni, či nemíchat různé řečové hry, jak varují druzí (dříve se říkalo: jeden o voze, druhý o koze). Možná jde ale o povídku, o vyprávění příběhu, a pak bych měl opět mlčet, protože nejsem literární kritik. A jako pouhý čtenář mohu jen konstatovat, že tento příběh z oblasti science-fiction byl napsán svěžím způsobem, svědčícím o kvalitách autora. Jenomže jsem na pochybách. Co když si autor myslí, že pomocí výsledků současné vědy vyvrátil celé dvouapůltisícileté myšlenkové úsilí filozofie? Pak je třeba zřejmě protestovat a upozornit na nejasnosti (terminus technicus autora článku) v článku obsažené. Je třeba hájit lidi stejně jako geny, obojím je totiž připisováno něco, čím se vůbec nevyznačují. V čem spočívá nejasnost všeobecného sobectví? Co nám říká slovo *sobec* a odkud je vzato? Sobec je, zhruba řečeno, takový člověk, který se snaží všechno si přivlastnit (všechno sobě), a to na úkor jiných lidí. Takoví jsou někteří, takový být mohu, ale nemusím. Kdyby takoví byli všichni lidé, pak by to nic nevyhovovalo o rozdílných možnostech, jaký být. *Sobectví* by byla možná vlastnost, kterou bychom odlišili člověka či všechno živé od kamene. Není ale skála sobecká ve svém lhostejném čnění? Pak už bychom položili rovnítko mezi sobectví a jsoucno vůbec. Zbylo by nám nesobecké jsoucno. Ale nenechme se strhnout nadšením autora pro zobecnování. Víme dobře, že tomu, co je sobectví, rozumíme ze způsobu bytí člověka, tedy z porozumění sobě a druhým lidem, neboť se sobě ukazujeme a také druzí se nám ukazují jako *sobectví* nebo *nesobectví*. Být sobecký není žádná lidská vlastnost, nýbrž možnost patřící ke způsobu

*) Když už se autor pouští na tenký led, kterým pro něho filozofie zřejmě je, a chce provokovat etiky, měl by se alespoň podívat do nějaké úvodní učebnice filozofie a připomenout si např. proč a jak se používají slova „ego“, „vč“ ap. Jistě by si všiml, že přičítat žízale či vrbě ego je nesmysl a mluvit o egoizmu všeho živého je trapné nedorozumění. Všiml by si také, že „být nějaké něco“ je přímo definice věci. Filozofie je přísné myšlení ne méně než speciální vědy a domnívat se, že si lze s filozofickými slovy jen tak pohrávat, znamená zesměšňovat se v očích filozofů stejně, jako se zasměšňují ti, kteří dělají totéž s termíny vědeckými, přísně a přesně vymezenými.

našeho bytí. Učiníme-li předmětem svého pozorování a výzkumu nějaké jsoucno (zvíře, rostlinu, gen ap.) a zjistíme například, že usiluje o to, aby se rozšířilo ve svých potomcích bez ohledu na vše ostatní, pak je lapsus, nazveme-li jeho chování bez dalšího sobeckým. Neboť by to vyžadovalo předem zjistit, zda zvolilo *sobectví* jako možnost, zda vůbec k jeho způsobu bytí náleží volba z možností tak, jak o tom víme u člověka. Přenos toho, jak si sami rozumíme, na zvířata, rostliny či geny, je první hlavní chybou zde předváděného postupu. Druhou hlavní chybou pak je, že to, co bylo takto vloženo do všeho živého a učiněno všeobecnou vlastností, je přeneseno zpět na člověka a sobectví je prohlášeno za všelidskou vlastnost, se kterou nic nenaděláme, protože je tak samozřejmá jako dýchání (viz závěrečnou část s titulem *Poučení*). Tato dvojnásobná dezinterpretace sice přináší elegantně jednotný pohled na vše živé, ale za cenu prázdné všeobecnosti, za cenu, že se nám právě specifika lidského bytí a bytí zvířat, rostlin, případně genů ztratí. Kdyby fyzikové, kteří použili slovo práce (jež pojmenovává původně jistý základní fenomén lidského bytí) a definovali práci jako součin síly a dráhy, postupovali jako náš autor, pak by museli označit všechny biology hledící do mikroskopu, všechny myslitele nad knihou, vojenskou stráž stojící na hranici ad. za lenochy, protože nepůsobí silou po dráze. Tak jako kuň táhnoucí naložený vůz nepracuje v tom smyslu, ve kterém patří práce k lidskému způsobu bytí, tak také není sobeckým vlk trahující svou kořist ani gen šířící se na všechny strany. Možná, že věda je souhrnem elegantních příběhů, jak nám autor naznačuje, ale určitě ne každý elegantní příběh je součástí vědy.

Jiří Michálek

O altruismu coby formě egoizmu

Zrzavého zajímavý a jako obvykle brilantně a vtípně podaný článek na dawkinsovské téma „O sobeckosti všeho živého“ asi každého zaujme nejen biologickým obsahem, ale ještě víc provokativními implikacemi do oblasti morálky – altruismus je podle něj jen zvlášť rafinovaným druhem egoizmu, nemá smysl se „vysilovat pohoršováním nad špatností ultrasobeckých jedinců“. Máme zde v krystalicky čisté formě to, za co jsou přírodovědci často plísněni – že totiž nepřipustně zjednodušují svět kolem nás na jakýsi bezduchý stroj, který nemá žádný vnitřní smysl, a že značnou měrou přispěli k mravnímu úpadku lidstva, relativizaci, či spíše cynickému popření duchovních hodnot. Vskutku, člověk by se ani nedivil, že až si tenhle článek přečte třeba náš filozofující pan prezident, utvrdí ho to v jeho vícekrát veřejně vysloveném přesvědčení o zhoubném vlivu vědy a nutnosti poohlédnout se po nějaké alternativě založené na archetypální moudrosti nebo něčem takovém. Na mysl přijdou i několik let staré články ekonomicko-ideologických poradců našich čelních politiků, kteří hlásali tezi, že altruismus je vlastně ve společnosti největším zlem. Vede ale důsledná aplikace přírodovědeckého světového názoru (promiňte ten zprofanovaný termín, asi bych měl raději říkat módněji „paradigma“) opravdu nutně k závěru, že kategorie jako dobro a zlo, všelijaké city či krása jsou jen a jen naivní iluze a že jediné, o co v reálném světě jde, je sobecká reprodukce genů? Jsme tedy opravdu postaveni před volbu mezi morálně nihilizující přírodovědou a nějakým alternativním vpravdě religiózním základním pohledem na svět, který více nebo méně popírá nároky vědy na úplný a bezrozporný výklad světa? Myslím, že ne. Myslím, že je určitě dost přírodovědců, kteří sice pevně věří,